

Dagbøger om livet i Heltborg i en svunden tid

Familien Kirk fotograferet foran hjemmet i Heltborg - øst for møllen - ca. 1901. Personerne på billedet er fra venstre: Andreas Kirk, Hanne Kirk, Mette Kirk, (Kir)stine Kirk, Jens Nielsen Kirk og købmand Olsen.

Under denne overskrift refererede Thisted Dagblad et møde i Heltborg forsamlingshus den 6. marts 1985, hvor Aksel Kirk, Elsted, berettede om egnens fortid, som den er skildret i hans bedstefars, Jens Nielsen Kirks (1836-1909) dagbøger. Disse dagbøger er gået i arv til slægtninge forskellige steder i landet, men det er Aksel Kirks - og Egnshistorisk Forenings - håb, at de engang må blive samlet på Egnshistorisk Arkiv for Sydthy, så de kan blive til oplysning og glæde for beboerne på den egn, de skildrer.

I det følgende beretter Aksel Kirk videre om sin farfar og hans tid:

Min bedstefar, Jens Nielsen Kirk, som var født i Heltborg i 1836 og døde i 1909, har ført dagbog i ca. 40 år, fra 1865 til 1906. Derforuden har vi hans regnskabsbog fra ca. 25 år, fra 1881 til 1906. Han var født i en ejendom syd for møllen, på 16 td. bygsædland, som han overtog fra sin far ved sit giftermål. Nu er jorden solgt fra, udhusene fjernet og stuehuset restaureret. Så vidt vides har ejendommen været i slægtens eje i ca. 300 år.

Bedstefar var også smed, og fra 1884 desuden sognefoged for Heltborg sogn. Han havde mange tillidshverv: Han var ligsynsmand, han passede Heltborg bibliotek og han var formand for det første damptærskeselskab, som kom her i sognet

ca. 1896.

Bedstemor, som var født i Skårup ved Vestervig, kom til Heltborg omkring 1872, som tjenestepige hos gdr. N.C. Lings, hvor hun tjente i 6 år, for i 1878 at blive gift med bedstefar. Jeg husker, hun fortalte om, når hun gik til sit hjem i Skårup, at der da kun var 2 huse i Hurup.

Bedstefar deltog i krigen 1864. Efter bedstemors beretning, blev han såret under en tilbagemarkering. Han blev lagt på en kanonlavet og transporteret fra slagmarken på den måde.

Bedstefar var 43, da han blev gift. De sidste 13 år som ungkarl, hvor han ernærede sig som smed, boede han alene i et lille værelse i enden af smedjen, hvor hans eneste møbler var en seng, en stol og et chatol, som jeg er den lykkelige ejer af i dag. Jeg tænker tit på, at ved klappen i dette chatol har han sikkert siddet mangen en sen aftentime og ført sin dagbog, sit regnskab over smedearbejdet og sin gerning som sognefoged. Et helt udførligt regnskab har han ført over sit landbrug og privatforbrug.

Der var 3-4 husmænd, han udførte markarbejde for, og han kørte også en del jordemoderkørsel. Hvert år i december måned har han indført i sin regnskabsbog, hvad han havde tjent netto i smedjen, som sognefoged og med hestene.

På ejendommen havde de 4 køer, lidt

ungkreaturer, nogle enkelte grise og lidt høns og 2 heste. I 1887 begyndte de at levere mælk til mejeri, de første 10 år til Villerslev og fra 1898 til Hurup. Han skrev i sin dagbog: "13. marts 1897 kl. 4: Til en større generalforsamling på Hurup Gjæstgivergård om et nyt andelsmejeri, det varede til kl. 11 aften." Før den tid kernede de selv smørret. Det og malkearbejdet var bedstemors bestilling.

Det var hårdt arbejde at være smed. Hesteskoen gik han ud på gårdene og udførte, skoene lavede han selv. Engang imellem brugte han en dag til at "slå sko", og så havde han én til at hjælpe sig. Sømmene smedede han også selv, indtil efter 1889. Så kan jeg se i hans regnskab, at han kunne købe dem (100 stk. for 30 øre). Alt, hvad han skulle bruge i smedjen, jern, søm, smedekul m.m., købte han i Visbyå, der dengang var en stor handelsplads, hvor alt kunne købes: Gødning, korn, foderstoffer, alt i bygningsartikler og købmandsvarer.

29. april 1884 kl. 9 om formiddagen blev han på herredskontoret i Vestervig edsfæstet som sognefoged for Heltborg sogn. En enorm arbejdsbyrde blev da lagt på ham, men da der samtidig var kommet en ny smed til Heltborg, begyndte han at aftrappe smedearbejdet lidt. Den ny smed hed Jens Nielsen.

Arbejdet som sognefoged tog en masse tid. Opkrævning af kongelig skat (statsskat) og præstetiende var hans opgave. Det var i hvert kvartal, og der var visse steder, f.eks. Ginnerup skole, hvor han var på bestemte dage og klokkeslet, men i hans dagbøger kan jeg se, at han travede rundt i sognet - fra Dover Møllegård til Visbyå - for at få pengene ind. Det tog gerne en lille uge, og han skulle aflevere beløbet på amtsgården i Thisted. Enkelte gange på sommerdage kørte han derud med hestevogn og havde da kone og børn med. Det var jo nok for at få en lille udflugt ud af det. Engang beretter han, at han var taget med middagstoget derud, men da han kom og ville med aftentoget hjem, var det lige kørt, så han måtte gå hjem den aften. Tit var der folk, som ikke havde fået betalt inden sidste frist, og så kunne han trave rundt igen og foretage udpantning. Det måtte han også for kommuneskat. Præstetiende skulle han aflevere i præstegården i Visby.

Utallige andre pligter var der også: Forkyndelse af stævninger og domme, tilsigelser af forskellig art og politianmeldelser. Han var

meget lidt hjemme. Kun 1. maj og 1. november skulle han være hjemme for at skrive i skudsmålsbøger. Der var mange unge på gårdene dengang og til hver flyttedag, når en ung pige eller karl skulle flytte til et andet sogn, skulle de have sognefogedens underskrift i deres skudsmålsbog. Der kom 25-30 unge hver flyttedag.

Hans arbejdsdage har været lange. I hans dagbøger skriver han faktisk klokkeslet på alt, hvad han foretog sig. Tit var han ude kl. 4 om morgenen for at sko de første heste. Han skriver et sted: "Den 9. maj 1883 om morgenen kl. 5 hos Mads Tolbøl (hans stævnevidne som sognefoged) for at lægge 4 par sko (egtl. 4 enk. sko), men da jeg havde lagt de 3 par, blev jeg hentet hjem, da min kone var syg. Kl. 7½ kørte jeg efter jordemoderen, og kl. 9 fik vi en lille datter. - Derefter ned at lægge de sidste par sko." Markarbejdet skulle også passes. I middagslaget, mens hestene fik et foder, var han ofte ude at sko en hest, ude med en stævning eller i anden tjenstligt ærinde. Af og til måtte han ud at syne et lig. Til dette var de 2, ligesom han ved forkyndelse af stævninger havde et stævnevidne med.

Begge mine bedsteforældre var tro kirkegængere. Næsten hver søndag var de i kirke, ofte 2 gange. Det kunne være i Heltborg om formiddagen og et andet sted om eftermiddagen, f.eks. i Boddum, Hurup, Vestervig eller Agger. Desuden gik de meget til indre missionsmøder (forsamlinger kalder han det), der blev holdt rundt om i hjemmene. Det var mest hos N. C. Dahl i "Ø. Dahl" og i "Vestergård" i Ullerup, hvor alle børnegudstjenester blev holdt. Et stort savn blev senere afhjulpet. Han skriver i sin dagbog: "14. november 1897 kl. 2 blev missionshuset indviet ved pastor Jørgensen, Visby og pastor Rentorf, Venø."

I 1885 byggede bedstefar ny kostald med et par svinestier og hestestald, og så kan jeg slå op i regnskabsbogen og se, at det kostede 599 kr. Året efter, i 1886 byggede de nyt stuehus på 23 alens længde. Han havde tømrer og murer fra Lyngs til at udføre det arbejde. Om det beretter han: "Søndag eftermiddag kl. 1 kørte jeg til Lyngs efter håndværksfolkene, så de kunne begynde mandag morgen. Lørdag aften kl. 7 kørte jeg dem forbi Sdr. Ydby og hentede dem igen om søndagen i Lyngs." Sådan gentog det

Kirstine Kirk på sin 90-års fødselsdag. Bemærk hendes, der havde sit tilhold i søgens fulende, hvor den skulle holde Gæstfri Sengen, fulde carne.

sig hver uge til 10. juli, hvor han kørte dem hjem. Da var de færdige med den ny bygning. Vi ser i hans regnskabsbog, at stuehuset i alt havde kostet 1202 kr. 81 øre. Tømrerarbejdet havde kostet 70 kr., murerarbejdet 50 kr., tækkerløn 11 kr. (stråtag). Dengang brugte de simer af snoet halm til at binde taget med. For at få de 2500 favne (=ca. 4.700 m) simer snoet betalte han 40 øre pr. 100 favne, i alt 10 kr. Mursten og drænrør fra Futtrup teglværk kostede i alt 146 kr. 20 øre. Alle øvrige byggematerialer købtes i Visbyå. Året 1881 (det første år regnskabsbogen foreligger) har været et godt år. Hans samlede indtægter var 1252 kr. 31 øre, udgifter 918 kr. 44 øre. Enkelte andre år har der været underskud. Vi kan fremhæve nogle priser fra 1881: Solgt en ko, 127 kr. 50 øre, solgt 149 pund smør (hjemmekernet), 117 kr. 67 øre, 37 snese æg 25 kr. 55 øre, solgt mælk 4 kr. 65 øre, netto tjent i smedjen 318 kr. 56 øre, udgifter til en tærsker i 31½ dag a 40 øre, i alt 12 kr. 60 øre, udgifter ved barnefødsel (min far) 9. januar 1881, jordemoder 4 kr., 5. februar, ved hans barnedåb, til præsten 5 kr., til degnen 4 kr. (Man betalte normalt efter evne, baseret på hartkornsmængden, men velstand og offervilje gjorde, at bedstefar kunne betale mere, end det krævedes, målt efter hans ene td. hartkorn). Søndag den 12. marts, ved min kones kirkegang, til præsten 2 kr., degnen 1 kr. 1. februar 1887 leverede de den første mælk til mejeri (Villerslev). Den første afregning fik han 27. marts, og den var i alt på 18 kr. 68 øre. Samme måned solgtes en slagterigris, 184 pund (slagtet) á 25 øre i alt 45 kr. 75 øre. Dagløn for en tærsker i 41 dage á 50 øre i alt 20 kr. 50 øre (en stigning på 10 øre siden 1881), solgt 20¹/₁₀ pund uld á 75 øre i alt 15 kr. 07 øre, en tjenestedreng om sommeren, hans løn var 5 kr.

20 øre. Samme år købt nye stole til bedstemor, i alt 16 kr., 5 nye tallerkner var købt, for dem måtte de betale 50 øre. Der var købt 11½ pund oksekød, 2 kr. 88 øre, 13½ pund ost, 2 kr. 03 øre.

Nogle faste udgifter på ejendommen, fra 1887: Kongelig skat 4 gange om året, 35 kr. 66 øre hver gang, kommuneskat 2 gange om året, 17 kr. 03 øre hver gang, renter og afdrag på ejendommen, 34 kr. 00 øre halvårlig. Samme år: Nyt skind til blæsebælg, 10 kr., til sadelmager for at sætte det på, 3 kr.

Hvad han tjente som sognefoged i 1893: Fast løn som sognefoged 60 kr., forskellige andre indtægter ved samme, påtegning af skudsmålhbøger 13 kr. 75 øre (25 øre for hver), vidne ved en auktion 75 øre, en bekendtgørelse læst 43 øre, som stævningsmand 7 kr. 50 øre, derforuden en del andre småindtægter, i alt tjent som sognefoged det år 164 kr. 90 øre. For at syne 2 lig 2 kr., for at passe biblioteket 12 kr. I 1893 har de købt 2 pund margarine for 1 kr. 10 øre (vist deres første købte margarine) og fået 200 pund byg piller til gryn for 1 kr. Samme år er der en anden post på udgiftssiden: "Betalt vor tærsker for afsavn af brændevin 1 kr. ."

I 1896 fik de i Heltborg et damptærskeselskab, "Drome" kaldte de det. 20. oktober fik de for første gang tærsket kornet med maskine. Det tog 7½ time og kostede til maskinen 15 kr., og 9 kr. i arbejdsløn til mandskab.

21. april blev min far konfirmeret. Skrædderregningen for hans konfirmationstøj var på 4 kr., og på konfirmationsdagen skulle der ofres til præst og degn, i alt 4 kr.

1898 var det første år, de leverede mælk til Hurup mejeri. De havde det år solgt mælk for 291 kr. 05 øre inkl. 6¹/₅ % i overskud af leveret mælk + solgt mælk til naboen for 45 kr. 04 øre.

Samme år solgtes æg for 40 kr.

Vi kan se i regnskabsbogen, at andelsbevægelsen begyndte at gøre sin virkning, da de kom efter århundredskiftet. Det begyndte at blive lidt bedre tider. I 1903 har han solgt en kælvko for i alt 285 kr. Da han havde tærskemaskine i 1904, kostede maskinen 1 kr. 50 øre pr. time, petroleum 1 kr. 45 øre pr. time, (de må da være gået fra dampkraft til petroleumsmotor). 8 mand havde i de 7¼ time, det varede, tjent 12 kr. - en timeløn på 20 øre.

I 1904 fik bedstefar et nyt sæt tøj syet, i alt 14 kr. I 1903 blev skattevurderingen efter hartkorn

afløst af ejendomsværdi. I 1904 betalte han i indkomst- og formueskat til staten 3 kr. 55 øre halvårlig, samme år er overskud fra mejeriet 96 kr. 11 øre.

I 1905 får han for en slagtegris 62 kr. 98 øre. Der var leveret 4 det år.

Nogle små poster på udgiftssiden varierede lidt fra år til år: For barbering 3 kr. 12 øre, gav trængende 3 kr. 60 øre, gav børn 4 kr., gav til missionshuset 5 kr. Det var år 1904.

Det var et lille udpluk fra bedstefars dagbøger, som han i ca. 40 år har ført med punktlighed og akkuratse, trods lange arbejdsdage og mange gøremål. Det er mit indtryk, ved at læse dagbøgerne, at på samme dygtige måde har han udført sin gerning, både som landmand, smed og sognefoged + alle andre tillidshverv, han havde. Jeg betragter det, han her har efterladt sig, som en stor kulturarv, som jeg føler mig forpligtet til at værne om og gemme hen, til glæde for kommende slægter.

En stor livsgerning var slut ved hans død den 8. november 1909, men her vil jeg gerne nævne den fantastiske hjælp og støtte, han havde i bedstemor. En lige så stor gerning var slut ved hendes død den 22. januar 1943 (enke i 34 år). Jeg tænker på, at da hun kom til bedstefar i 1878, havde han en åndssvag søster og bror, som hun også skulle passe. De døde i 1890 og 1893. Bedstefar og bedstemor havde 6 børn, hvoraf en dreng døde 8 år gammel af difteritis. Som nævnt var bedstefar meget lidt hjemme, så foruden at passe hus og børn og 2 syge mennesker, var det også bedstemor, der for det meste måtte forestå pasning af dyr, hjælpe i marken i høst m.m. og være med i kæret for at grave tørv. Bedstefar skriver ofte i dagbogen: ”Sidste nat var hun ude ved en barsel.” Jeg husker som dreng, der blev fortalt, at der ikke blev født mange børn i Heltborg uden ”Stine”s hjælp. Mange af dem tog hun imod uden jordemoderens hjælp. Folk kunne jo ikke for 100 år siden bare ringe efter jordemoderen. Mange husmænd og folk, som ikke havde hestekøretøj, skulle jo først have fat på én som ville køre. Mange gange var det bedstefar. Jordemoderen boede i Visby, men de kunne jo ikke være sikker på, hun var hjemme, derfor var bedstemor lige så ofte ene om det. Der fortaltes også, at når folk skulle herfra, så var det også ”Stine”, de skulle have fat på.

Ved Kirstine Kirks død den 22. januar 1943 bragte en Thisted-avis denne sidste, varme hilsen fra en gammel nabo.

Stine Kirk.

Saa er gamle Stine ikke mere til Huse her paa Jord. Med hende er en god Mor og Nabo gaaet bort Mit Barndomshjem laa tæt ved hendes Havedige. Hun har været Enke næsten siden jeg kan huske. Jeg skal aldrig glemme hendes stille Færd, hendes trøstende Ord, naar der var Sorg og Sygdom i vort Hjem, altid til Rede med en Tjeneste for andre i al Beskedenhed. Sidst jeg talte med hende var hun blevet træt at Livet og talte om at hun, gerne snart vil sige Farvel til denne Verden med al dens Ufred, for at gaa hjem til en bedre, ikke af Fortjeneste, men at Naade.

Guds Fred med hendes Minde.

Vi, der kendte Stine, bliver næppe 93 Aar, men det er ikke Hovedsagen. Skal vi forsøge om vi kan nynne denne lille Sang i Sandhed.

Engang forsvinder dette Telt,
om snart det sker, det ved jeg ej,
men et jeg ved, mit Hjertes Helt
i Himlen har en Plads til mig.
Da skal jeg, frelst fra Synd og Ve,
Ansigt til Ansigt Jesus se.

Niels Bjerregaard,
”Overgaardsminde”, Bedsted.

Bedstefar og bedstemor har nu været døde i mange år, men jeg synes, de fortjener, at årbogens læsere får kendskab til disse 2 mennesker, der for næsten 100 år siden satte deres præg på den egn, hvor de udførte deres livsgerning.

”Æret være deres minde.”

Kilde: Sydthy Årbog 1985, side 34-38.